

**«ӘБІШ КЕКІЛБАЕВ –
ЗАМАНАНЫҢ ЗАҢҒАР ТҰЛҒАСЫ»**
*атты халықаралық ғылыми-практикалық
конференцияның материалдары
26 қазан 2019 ж.*

*Proceedings International
Scientific-Practical Conference
«ABISH KEKILBAEV
IS THE GREAT PERSONALITY OF EPOCH»
26 October 2019*

*Материалы международной
научно-практической конференции
«АБИШ КЕКИЛЬБАЕВ –
ВЫДАЮЩАЯСЯ ЛИЧНОСТЬ ЭПОХИ»
26 октября 2019 г.*

Жауапты редактор
ф.ғ.д., профессор Ө. Әбдиманұлы

Құрастырушылар:
ф.ғ.д., профессор А.Б. Темірболат, ф.ғ.к. Е.К. Кәрібозов,
оқытушы Н.Ж. Досанова

«Әбіш Кекілбаев – замананың заңғар тұлғасы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 312 б.

ISBN 978-601-04-4121-7

Жинаққа 2019 жылдың 26 қазанында әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің филология және әлем тілдері факультетінде өткен «Әбіш Кекілбаев – замананың заңғар тұлғасы» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары енгізілген.

Жинақ әдебиеттанушы, тілші мамандарға, жоғары оқу орындарының докторанттары, магистранттары және студенттеріне арналған.

Авторлық редакция негізінде шығарылған.

ISBN 978-601-04-4121-7

© КазҰУ, 2019

МАЗМҰНЫ

1-СЕКЦИЯ

Ә. КЕКІЛБАЕВ – АСА КӨРНЕКТІ ҚОҒАМ ЖӘНЕ МЕМЛЕКЕТ ҚАЙРАТКЕРІ

А. КЕКІЛЬБАЕВ – ВИДНЫЙ ОБЩЕСТВЕННЫЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ

Кіріспе сөз.....	3
Н.М. Оразалин	
Әдебиеттің жұлдызды сәті.....	5
Ғ. Есім	
Замандасым Әбіш Кекілбаев туралы сөз.....	7
Ж.Д. Дәдебаев	
Біздің заманымыздың заңғар тұлғасы.....	9
Т.С. Тебегенов	
Әбіш Кекілбаевтың шығармашылығы: ойшылдық дүниетаным және суреткерлік шеберлік.....	14
А.С. Ісімақова	
Алаштанушы Әбіш Кекілбайұлы.....	18
Г.Ж. Орда	
Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы мәңгілік құндылықтар.....	31

2-СЕКЦИЯ

Ә. КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ӘЛЕМДІК ӘДЕБИ ҮДЕРІС

ТВОРЧЕСТВО А. КЕКІЛЬБАЕВА И МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ПРОЦЕСС

О. Абдиманулы	
Традиции и новаторство в казахской художественной прозе.....	39
З.-Ғ.Қ. Бисенғали	
Әбіш Кекілбайұлы «Шандоз» деректі-тарихи баянындағы жаңа танымдар.....	45
Г.Ж. Пірәлі	
Ә. Кекілбаев шығармаларындағы әдеби түс көру тәсілінің көркемдік әлемі.....	57
А.Б. Темирболат	
Хронотоп романа А. Кекільбаева «Конец легенды».....	68
С.Б. Ержанова	
Ә. Кекілбаевтың «Құс қанаты» повесіндегі автор бейнесі.....	77
Г.Ж. Пірәлі	
Әбіш Кекілбаев прозасындағы психологизм поэтикасы.....	82
Қ. Жанұзақова	
Ә. Кекілбаев прозасындағы романтика.....	90
М. Абдраев	
Әбіш Кекілбаев көсемсөзінің тарихи-психологиялық көркемдігі.....	95
Ш.А. Шортанбаев, Ә. Кайпбаева	
«Абылай хан» пьесасы: шындық және шеберлік.....	107
Г.Т. Оспанова	

Ә. Кекілбаев әңгімелеріндегі ұлттық құндылықтар көрінісі	112
Б.Б. Баязитов	
Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы ұлттық психологизм белгілері	115
Н.Ж. Досанова	
Әдебиетіміздің алып тұлғасы – Әбіш Кекілбаев!	118
Д. Қалиакпар	
Ә. Кекілбаев шығармаларындағы аңыздық сарындардың интерпретациялануы.....	121
М. Дауылбай	
Қорқыт ата атындағы Ә. Кекілбаевтың «үркер» романындағы	
Бөкенбай батыр бейнесі.....	128
Ф. Тілеулес	
Қазақ әдебиеті және Әбіш Кекілбайұлының «ұлағатты ұстаз» баяндамасы хақында ...	132
А. Болатқызы	
Қорқыт ата атындағы Ә. Кекілбаевтың «бір шөкім бұлт»	
повесіндегі аққаймақ бейнесі	136

3-СЕКЦИЯ ҚАЗІРГІ ГУМАНИТАРЛЫҚ ҒЫЛЫМНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ГУМАНИТАРНОЙ НАУКИ

Ercan Alkaya	
İki Dillilik ve rusçadan tatar türkçesine geçen kavram tercümeleri	141
З.Н. Сейітжанов	
Қажырлы ғалым	151
Adil Jumaturdu	
Characteristics of the kirgizhizepic performer manaschis in	
akchi county xinjiang china	156
Қ.Қ. Мәдібай	
Махамбеттанудағы тың байлам	165
Ж.Қ. Смағұлов, Е. Дүйсенбаев	
Кейкі батыр: Ақиқат пен аңыз	170
А.Б. Салқынбай	
Оппозициялық болмыс немесе ақындық кредо	175
Ж.К. Смағұлов, Ж. Тоқтамұратов	
І. Есенберлин – ұлт тарихының дарабозы	180
С.Ә. Қалқабаева	
Әдебиеттану пәндерінде ғылыми-зерттеушілік ізденіске бейімдей оқыту	185
Б.С. Сарбасов, Ф. Қыдырақын	
Батырлық эпостардағы ғажайып туу мотиві	188
С.Б. Тілеубаев, Г.У. Ахметалиева	
«Арқалық батыр» жырының зерттелу тарихы	192
М. Абдраев	
Телехабардың мәтіндік интеллектуалдылығы	197
Б.С. Сарбасов, Г. Төлеуова	
«Оғыз-наме» эпосындағы ағаш культі	202
М.М. Кожашев	
Жамбыл жырлары – отансүйгіштіктің бастауы	207
Ө. Сейсенқұлұлы	

Автор шығармаларында көрініс табатын ой мен таным, салт-сана мен тұрмыс-тіршілік мәселелері қазақ халқының ұғым-түсінігіндегі қарапайым, елеусіз, күнделікті жайттар ретінде танылуы мүмкін. Ал оқырман ретінде автор тудырған образдар, табиғат суреті, кейіпкерлердің ішкі жан-дүниесі тірі жанды бей-жай қалдырмасын түсінеміз.

Әбіш Кекілбаев шығармаларындағы ұлттық психологизм белгілерін анықтауда осы күнге дейінгі тұжырымдарға сүйенбестен, бар белгілерді жалпы адамзаттық руханиат құндылықтарына қосқан үлесі тұрғысынан талдау мүмкін болмас. Қазақ әдебиетінің өзге тілге аударылуы және аударылған тіл елінде оқырманын табуы өз алдына бөлек әңгіме.

Әбіш Кекілбаев шығармаларының әлемдік әдебиет қорына ене отырып қазақ қоғамын, қазақ тұрмысын жалпы адамзаттық құндылықтар қорына қосатындығын айтуға болады.

Н.Ж. Досанова,
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
PhD докторанты
(Қазақстан)

Ғылыми жетекшісі – Ө. Әбдиманұлы,
филология және әлем тілдері факультетінің деканы,
филология ғылымдарының докторы, профессор

ӘДЕБИЕТІМІЗДІҢ АЛЫП ТҰЛҒАСЫ – ӘБІШ КЕКІЛБАЕВ!

Биыл Әбіш Кекілбайұлының 80 жылдық мерейтойы халықаралық деңгейде аталып өтілуде. XX ғасырдың екінші жартысында әлемдік әдебиет үрдісінен үлгі алып, өмірді тану мен суреттеудің жаңа жолындағы ізденістерге шыққан жазушы Әбіш Кекілбаев – ұлттық әдебиетіміздің белді жанрларының барлығында да белсенді қызмет атқарған қаламгер. «Үркер» мен «Елең-алаң», «Аңыздың ақыры», «Шыңырау», «Абылай», «Бәйгеторы», «Ханша-дария хикаясы», «Күй» сияқты шығармалары қазақ әдебиетінің алтын қорына енген прозалық туындылары арқылы ел өмірінің келелі мәселелерін көтерген халықтың дарынды жазушысы.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде халық жазушысы Әбіш Кекілбайұлының 80 жылдығына арналған шаралар 2019 жылы қазан айына жоспарланған болатын. Жазушы Ә.Кекілбайұлын халықаралық деңгейде танытып, дәріптеу мақсатында өткен көлемді шара университетімізде ауқымды деңгейде ұйымдастырылды.

1939 жылы 6 желтоқсанда Маңғыстау облысы, Маңғыстау ауданы, Оңды ауылында туған. Қазақ мемекеттік университетін бітірген (1962). 1962-1965 жж. «Қазақ әдебиеті», «Жас Алаш» газеттерінде әдеби қызметкер, бөлім

менгерушісі, 1964-1968 жж. Қазақ КСР Мәдениет министрлігінде репертуарлық-редакциялық коллегия мүшесі қызметтерінде болды. 1970-1975 жж. «Қазақфильм» киностудиясында бас редактор, 1975-1984 жж. Қазақстан Компартиясы ОК мәдениет бөлімінде нұсқаушы, сектор меңгерушісі, 1984-1986 жж. Қазақ КСР Мәдениет министрінің орынбасары, 1986-1988 жж. Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының 2-хатшысы, 1988-1990 жж. Қазақ КСР тарих және мәдениет ескерткіштерін қорғау қоғамы Орталық Кеңесі президиумының төрағасы. 1990 жылдан бастап Қазақстан Компартиясы ОК бөлім меңгерушісі, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің мәдениет, тіл және ұлтаралық қатынастарды дамыту жөніндегі комитетінің төрағасы (1991), «Егемен Қазақстан» газетінің бас редакторы (1992-1993), ҚР Мемлекеттік кеңесшісі (1992-1993), ҚР Жоғарғы Кеңесінің төрағасы (1994-1995), ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты, комитет төрағасы (1996-1996) болып жұмыс атқарған. 1996-2002 жж. ҚР Мемлекеттік хатшысы, 2002 жылдың ақпанынан ҚР Парламенті Сенатының депутаты болды.

Әбіш Кекілбайұлы бүкіл саналы ғұмырын, еселі еңбегін туған халқына арнады. Қазақ әдебиеті мен қазақ тілінің дамуына орасан үлес қосты. Атап айтқанда, заманымыздың заңғар суреткері Әбіш Кекілбаев – иісі қазақтың асылы да, мақтанышы, өнегесі де тау тұлғасы. Әбіш жазушыға берілген атақ – тек қана Әбіш ағаның ғана емес, әдеби майданда қызмет жасап жүрген, еңбек етіп жүрген қауымға берілген баға деп айтуға болады. Көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, сөз өнерінің сардары, қазақ әдебиетінің саңлағы мағыналы ғұмырының мазмұнды шақтарын, өнегелі өмірбаянының өміршең шектерін табиғи талантымен өрнектеген, еңбек жолдарын халқының ғұмырнамасымен өрнектеп берген айтулы дарын. Алғашқы өлеңдер жинағы «Алтын шуақ» 1962 жылы жарық көрді. Содан бері проза, әдеби сын саласында елеулі еңбек етіп келеді. «Бір шөкім бұлт» (1966), «Дала балладалары» (1968), «Тырау-тырау тырналар» (1973), «Бір уыс топырақ» (1974), «Құс қанаты» (1975), «Баллада степей» (1975), «Баллада забытых лет» (1979), «Үркер» (1981), «Елең-алаң» (1984), «Мартовский снег» (1985), «Плеяды – созвездие надежды» (1987), «Заманмен сұхбат» (1994), «Азаттықтың ақ таңы» (1998), т.б. әңгімелер мен повестері, эсселер мен романдары, әдеби-философиялық, публицистикалық жинақтары бар. Ол Л.Н.Толстой мен К. Гоцидың, Г. Мопассан мен Г. Ибсеннің, А.Чехов пен И.Буниннің бірқатар туындыларын қазақ тіліне аударған. Немістің «Фольк унд Вельт» кітап баспасы жүргізген сауалнама хаттамасында оның есімі «XX ғасырдың таңдаулы жазушылары» тізіміне енгізілген. Кеңестік кезеңде Одақтық жазушылар алқасының, халықаралық «Лотос» жазушылар сыйлығы қазылар алқасының, орталық «Художественная литература», «Дружба народов» баспалары редакциялық алқаларының мүшесі болды, Азия-Африка жазушылары халықаралық комитетінің мүшесіне сайланды. «Абылай хан» драмасы Қазақ драма театры сахнасында қойылды. «Дүние ғапыл», «Дала балладалары» (2 том, 2001) кітаптары жарық көрді. «Үркер», «Елең-Алаң» роман-

дар циклі үшін 1986 жылы Абай атындағы Мемлекеттік сыйлығына ие болды. «Құрмет Белгісі» мен «Отан» ордендерінің, тәуелсіз «Тарлан» сыйлығының иегері (2003). Әбіш Кекілбаевқа Қазақстанның Еңбек Ері, Отан ордені, Назарбаев ордені, ҚР Тәуелсіздігіне 10 жыл медалі, «Құрмет» белгісі ордені, «Достық» ордені, Қазақстанның Мемлекеттік сыйлығының иегері, Елбасының бейбітшілік және рухани келісім сыйлығының иегері, Қазақстанның Халық жазушысы, Маңғыстау облысының құрметті азаматы марапаттары тапсырылды.

Қазақстанның Еңбек Ері, Халық жазушысы, Әбіш Кекілбаевтың 80 жылдығына арналған «Әбіш Кекілбаев – замананың заңғар тұлғасы» атты Республикалық ғылыми-практикалық конференциясы болып өтті. Конференция барысында Филология және әлем тілдері факультетінде мемлекет және қоғам қайраткері, халық жазушысы Әбіш Кекілбаевтың атына арналған аудиторияның ашылу салтанаты өтті. Ашылу салтанатына әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры, академик Ғалымқайыр Мұтанұлыны қатысты: «Ендігі жерде парасат-пайымы бөлек, білім-білігі ерен, зейін-зердесі ерекше заңғар суреткер, ірі мемлекет және қоғам қайраткері Әбіш Кекілбаевтың екінші өмірі басталды. Өзі бір дәуірге тұрарлық мазмұны терең мәңгі өлмес дүние жазса, бүкіл саналы ғұмырын ізгілікті, адамгершілікті, ұлт мұраттарын ұлықтауға жұмсаған Әбіш ағамыз туралы да енді саясат пен әдебиет әлемінде шындалған шәкірттері том-том еңбектер жазбақ. Бүгін әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінде Қазақстанның Еңбек Ері, Халық жазушысы Әбіш Кекілбайұлы атындағы дәрісхана ашылды. Бұл дәрісхана алдағы уақытта ұлы қаламгер мұрасын насихаттайтын танымдық әрі ғылыми-әдістемелік орталық болары сөзсіз».

Конференцияның төрінен Әбіш Кекілбаевтың жары Жұмабаева Клара апай орын алды. Клара апайымыз: «Жазушының әйелі болған өте қиын, жазушының барлық жағдайын жасау керек. Мына залда тыңдап отырған қыз балалар отыр екен, ер балалар аз, бірақ қыз балалардың ақылына орнықтырып, құлағына хабарлау керек. Жазушының әйелі болу үшін – менің жазушының әйелі емес, анамыздың келіні болу керек. Анамыздан тәрбиесінде қырық жыл бірге өмір сүріп, 98-ге келіп қайтыс болды. Ол кісі көп сөйлемейді. Бір ауыз айтқан сөзі ақырғы сөзі еді (осында тыңдап отырған Смағұлдар мамамды біледі...) Сондай ақылды кісі еді, анамыз бір сөз айтса сіздердің он сөзіңізге татитындай еді. Біз тату-тәтті өмір сүрдік. Сондай ақылды ананың баласы жаман болмайтыны сірә да белгілі ғой...

Ал, әкесі үш жасында соғысқа кетті. Одан хабар келген жоқ. Әкесін қатты күтіп жүрді. Әкесі туралы талай өлеңдер жазды. Бірақ, әкесін биыл таптық. Биыл тауып, бейітін кемпірінің қасына алып барып қойып, құран оқытып, ас бердік.

Әбіш бала кезінде кітапты көп оқитын еді. Перерывқа шыққанда тек Әбіштің қасына барлығымыз жиналып соның сөзін тыңдап тұратынбыз. Содан

студенттер кезінде жастар одағының бастығы болып жүргенде институт балаларымен жиналып белгі тұлғамыз Мұхтар Әуезовпен танысып, сұхбаттасып, жазған дүниелерін көрсеткен... Әбіш бір сағатқа жуық доклад жасағанда Әуезов ортаға келіп отырып тыңдайды. Сол кезде Әуезовтен естіген жақсы сөзі: «Мына баладан адам шығады» депті... Осындай болып өсті Әбіш!», – деп алып анадан туатынын тағы бір дәлелдегендей жұбайына деген сағынышын ақтара отырып жылы лебізін білдірді.

Кеш университетіміздің конференц залында пленарлық мәжіліспен жалғасты. Дулат Исабеков, Смағұл Елубайұлы, Ақберен Елгезек т.б. классиктеріміз жылы лебіздерін білдірді. Жанғара Дәдебаев, Темірғали Тебегенов т.б. сынды профессорларымыз Әбіш Кекілбаев жайлы баяндамалар жасады.

Әбіш Кекілбаевтың атына арналып ашылған аудиторияда күнделікті дәрістерді өткізу арқылы қазақтың бірегей жазушысының шығармашылығымен етене таныстыру жоспарланған. Шара «Әбіш Кекілбаев – замананың заңғар тұлғасы» атты республикалық ғылыми-практикалық конференциямен жалғасты. Басқосуға белгілі ақын-жазушылар, қоғам қайраткерлері мен студенттер қатысты.

Абызымызға арналған аудиторияның ашылғанын көпшілік қауым күтіп жүргендей ерекше қуанышпен қабылдады. «Қуанышымыз ерекше. Өйткені аудиторияға кіріп-шыққан сайын, оның қасынан өткен сайын біздің студенттеріміз тебіренетін шығар деп ойлаймын. Әбіштің шығармаларының ең кереметі – Әбіштің кез-келген сөйлемі қайталанбайтын сөйлем. Мың қаламгер Әбіштің бір сөйлемін қайталай алмайды», – деді әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті профессоры Зинов-Ғабден Қабиұлы Бисенғали.

Әдебиетіміздің алып тұлғасы Әбіш Кекілбаев – кемелділік пен парасатқа толы шығармалары арқылы халық жадында мәңгі сақталмақ.

Д. Қалиакпар,

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
PhD докторанты
(Қазақстан)*

**Ғылыми жетекшісі – А.А. Мауленов, Жамбыл атындағы
Қазақ фольклоры мен әдебиетін зерттейтін ғылыми орталығының
жетекшісі, филология ғылымдарының кандидаты**

Ә. КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ Аңыздық САРЫНДАРДЫҢ ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛАНУЫ

Аңыздық желілерді, мифтік мотивтерді, ертегілік сюжеттерді шағын және орта жанрда қолданылудың өзіндік стильдік ерекшелігін танытқан жазушы –